

Maharashtra State Board Class 10 Sanskrit Amod Solutions Chapter 13 चित्रकाव्यम्

Sanskrit Amod Std 10 Digest Chapter 13 चित्रकाव्यम् Textbook Questions and Answers

भाषाभ्यासः

श्लोकः 1

1. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

प्रश्न अ.

कृष्णः कं जघान?

उत्तरम् :

कृष्णः कंसं जघान।

प्रश्न आ.

दारपोषणे के रताः?

उत्तरम् :

केदारपोषणरताः दारपोषणे रताः।

प्रश्न इ.

कं शीतं न बाधते?

उत्तरम् :

कम्बलवन्तं शीतं न बाधते।

2. समानार्थकं शब्द लिखत ।

प्रश्न 1.

समानार्थकं शब्द लिखत ।

कृष्णः, गङ्गा, रतः, बलवान् ।

उत्तरम् :

- कृष्णः – माधवः, केशवः, मुरारिः, दामोदरः।
- गङ्गा – विष्णुपदी, जहुतनया, सुरनिम्नगा, जाह्नवी, भागीरथी।
- रतः – लीनः, मग्नः ।
- बलवान् – शक्तिशाली।

3. 'गङ्गा' इति पदस्य विशेषणम् अन्विष्यत लिखत च ।

प्रश्न 1.

'गङ्गा' इति पदस्य विशेषणम् अन्विष्यत लिखत च ।

उत्तरम् :

विशेषणम्	विशेष्यम्
शीतलवाहिनी	गङ्गा

4. 'कं संजघान' इति श्लोकं माध्यमभाषया स्पष्टीकुरुत ।

प्रश्न 1.

'कं संजघान' इति श्लोकं माध्यमभाषया स्पष्टीकुरुत ।

उत्तरम् :

चित्रकाव्यम् हे काल्पनिक काव्य आहे. असे काव्य कवीची अफाट बुद्धिमत्ता तर दर्शवितात, त्याच बरोबर मनोरंजन व आनंदही निर्माण करतात. 'के संजघान' हे त्याचे उत्तम उदाहरण आहे. हे अन्तरालापाचे उदाहरण आहे.

येथे श्लोकात विचारलेल्या चार प्रश्नांची उत्तरेही तिथेच दडली आहेत. शब्दालंकारावर आधारित असा हा श्लोक आहे. काही अक्षरे जोडल्यास अथवा विभाजित केल्यास विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे मिळू शकतात.

ज्याप्रमाणे (1) कं संजघान कृष्ण म्हणजे, कृष्णाने कोणाला ठार मारले? येथे, प्रथम चरणातील पहिली दोन अक्षरे जोडल्यास कंस असे योग्य उत्तर मिळते. (2) का शीतलवाहिनी गंगा? शीतल वाहणारी गंगा नदी कोणती? दुसऱ्या चरणातील पहिली दोन अक्षरे जोडल्यास काशी म्हणजे काशीक्षेत्र असे उत्तर मिळते. याचा अर्थ, काशीक्षेत्रात वाहणारी गङ्गा.

(3) कुटुंबाचे पोषण करण्यात कोण मग्न असतात? तिसऱ्या चरणातील पहिली दोन अक्षरे जोडल्यास केदारपोषणरताः (शेतकरी) असे उत्तर मिळते. (4) कोणत्या बलवानास थंडी बाधत नाही? येथेही, चौथ्या चरणातील तीन अक्षरे जोडल्यास कंबलवन्तं असा शब्द म्हणजेच उत्तर मिळते, त्याचा अर्थ, कांबळे धारण करणाऱ्या बलवानास थंडी वाजत नाही.

श्लोक: 2.

1. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

प्रश्न अ.

गगने के सन्ति?

उत्तरम् :

गगने बहवः अम्भोदाः सन्ति।

प्रश्न आ.

कविः कं 'मित्र' इति सम्बोधयति?

उत्तरम् :

कविः चातकं "मित्र" इति सम्बोधयति।

प्रश्न इ.

जलदाः काम् आर्द्रयन्ति?

उत्तरम् :

जलदाः वसुधाम् आर्द्रयन्ति।

2. मेलनं कुरुत।

प्रश्न 1.

मेलनं कुरुत।

विशेषणम्	विशेष्यम्
बहवः दीनम्	वचः चातकः अम्भोदाः

उत्तरम् :

विशेषणम्	विशेष्यम्
बहवः	अम्भोदाः
दीनम्	वचः

3. सूचनानुसारं कृतीः कुरुत ।

प्रश्न अ.

अम्भोदाः वसुधाम् आर्द्रयन्ति । (कर्तृपदम् एकवचने परिवर्तयत ।)

उत्तरम् :

अम्भोदः वसुधाम् आर्द्रयति।

प्रश्न आ.

त्वं दीनं वचः मा ब्रूहि । ('त्वं' स्थाने भवान् योजयत ।)

उत्तरम् :

भवान् दीनं वचः मा ब्रवीतु।

4. 'रेरे चातक' इति श्लोकं माध्यमभाषया स्पष्टीकुरुत ।

प्रश्न 1.

'रेरे चातक' इति श्लोकं माध्यमभाषया स्पष्टीकुरुत ।

उत्तरम् :

चित्रकाव्यम् हे काल्पनिक काव्य आहे. असे काव्य कवीची अफाट बुद्धिमत्ता तर दर्शवितात, त्याच बरोबर मनोरंजन व आनंदही निर्माण करतात. 'रेरे चातक' हे अन्योक्ती या काव्यप्रकारचे उदाहरण आहे. येथे, चातक पक्षी वर्षाकाळाचा अग्रदूत (सूचक) मानला आहे व तो पावसाचे पाणी पिऊन तहान भागवतो असे समजतात. तेव्हा चातक पक्षी, पाणी देणारा एकमेव स्रोत म्हणून केवळ ढगावरच अवलंबून राहतो.

येथे दोन प्रकाराच्या ढगांच्या गुणवैशिष्ट्यांना दर्शवत कवीने त्यांच्यातील फरक सष्ट केला आहे. काही ढग केवळ गर्जना करतात, तर काही खरोखरच पाणी देतात. कवी चातकास केवळ गर्जना करणाऱ्या ढगांकडे पाणी न मागण्याचा सल्ला देतो.

प्रत्यक्षात कवीला पाणी मागणाऱ्या चातकाचा संदर्भ घेऊन, दीनजनांना उद्देशून सांगायचे आहे की सर्वच धनी माणसे उदार नसतात. म्हणून दीनजनांनी विचारपूर्वक, धनी माणसांकडे याचना करावी. चातकाला उद्देशून दीन लोकांना सल्ला देणारी ही अन्योक्ती आहे.

श्लोक: 3.

1. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

प्रश्न अ.

कविः कं नमति?

उत्तरम् :

कविः वैद्यराजं नमति।

प्रश्न आ.

को प्राणान् हरतः?

उत्तरम् :

वैद्यराज तथा यमराजः प्राणान् हरतः।

प्रश्न इ.

वैद्यः किं किं हरति?

उत्तरम् :

वैद्यः प्राणान् धनानि च हरति।

2. श्लोकात् सम्बोधनान्तपदद्वयम् अन्विष्य लिखत ।

प्रश्न 1.

श्लोकात् सम्बोधनान्तपदद्वयम् अन्विष्य लिखत ।

उत्तरम् :

1. वैद्यराज

2. यमराजसहोदर

3. समानार्थकशब्द लिखत ।

प्रश्न 1.

समानार्थकशब्द लिखत

यमः, वैद्यः, सहोदरः, धनम्

उत्तरम् :

- यमः – त्रिदशेश्वरः, अन्तकः, दण्डी।
- वैद्यः – भिषक्, चिकित्सकः।
- सहोदरः – भ्राता, बन्धुः।
- धनम् – द्रव्यम्, वित्तम्, स्थापतेयम्, रिक्त्यम्, ऋक्त्यम्, वसुः।

4. सूचनानुसारं कृतीः कुरुत ।

प्रश्न अ.

नमः । ('वैद्यराज' शब्दस्य योग्यं रूपं लिखत)

उत्तरम् :

वैद्यराजाय नमः।

प्रश्न आ.

वैद्यः प्राणान् हरति । (वाक्यं लङ्-लकारे परिवर्तयत ।)

उत्तरम् :

वैद्यः प्राणान् अहरत्।

5. 'वैद्यराज नमस्तुभ्यम्' अस्य श्लोकस्य स्पष्टीकरण माध्यमभाषया लिखत।

प्रश्न 1.

'वैद्यराज नमस्तुभ्यम्' अस्य श्लोकस्य स्पष्टीकरण माध्यमभाषया लिखत।

उत्तरम् :

चित्रकाव्यम् हे काल्पनिक काव्य आहे. असे काव्य कवीची अफाट बुद्धिमत्ता तर दर्शवितात, त्याच बरोबर मनोरंजन व आनंदही निर्माण करतात. 'वैद्यराज नमस्तुभ्यम्' हा उपहास त्याचे उत्तम उदाहरण आहे. या श्लोकात कवी वैद्यराजास उपरोधात्मक वृत्तीने नमस्कार सांगतो.

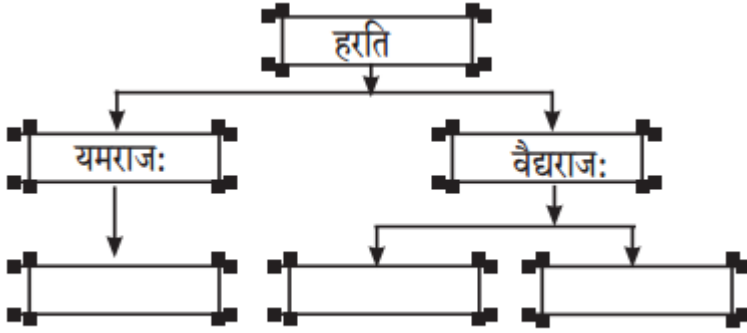
खरे तर वैद्यराज म्हणजे जो वैद्यकशास्त्राचा अवलंब करून आजारी लोकांना बरे करतो व त्याबदल्यात धन घेतो. पण येथे कवी वैद्यराजास मानवातील प्राणतत्व घेऊन जाणाऱ्या यमराजाचा भाऊ म्हणतो.

कवीच्या मते, जे कार्य यम करतो, ते वैद्यही करतो. वैद्य तर पैसे घेतोच त्याच बरोबर यमासारखे माणसांचे प्राणही हरण करतो. मुख्यतः अपरिपक्व अशा वैद्यांना उद्देशून हा श्लोक कवीने लिहिला आहे.

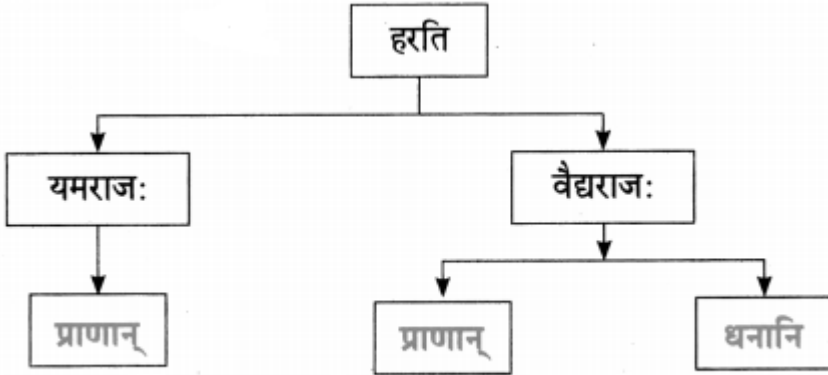
6. जालरेखाचित्रं पूरयत ।

प्रश्न 1.

जालरेखाचित्रं पूरयत ।

उत्तरम् :

श्लोकः 4.

1. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

प्रश्न अ.

जनकस्य सुतां हत्वा कः ययौ?

उत्तरम् :

जनकस्य सुतां हत्वा रावणः ययौ।

प्रश्न आ.

अत्र कर्तृपदं किम् ?

उत्तरम् :

अत्र कर्तृपदं राक्षसेभ्यः इति अस्ति।

2. समानार्थकं पदं लिखत ।

प्रश्न 1.

समानार्थकं पदं लिखत ।

सुता, पुरी, ययौ, पण्डितः ।

उत्तरम् :

- सुता – तनया, आत्मजा, कन्या।
- पुरी – नगरी।
- ययौ – जगाम।
- पण्डितः – विद्वान्, प्राज्ञः, बुधः ।

3. सूचनानुसारं कृतीः कुरुत ।

प्रश्न अ.

राक्षसेभ्यः जनकस्य सुतां हत्वा पुरीं ययौ । (लङ्कारे परिवर्तयत ।)

उत्तरम् :

राक्षसेभ्यः जनकस्य सुतां हत्वा पुरीम् अयात्।

प्रश्न आ.

यो जानाति स पण्डितः । (बहुवचने परिवर्तयत।)

उत्तरम् :

ये जानन्ति ते पण्डिताः।

4. प्रथमान्तं द्वितीयान्तं च पदं चित्वा लिखत ।

प्रश्न 1.

प्रथमान्तं द्वितीयान्तं च पदं चित्वा लिखत ।

उत्तरम् :

- प्रथमान्तम् – यः / सः / पण्डितः / राक्षसेभ्यः
- द्वितीयान्तम् – सुताम् / पुरीम्

श्लोकः 5.

1. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

प्रश्न अ.

कः धनं याचते?

उत्तरम् :

याचकः / निर्धनः / लोकयानवाहकः धनं याचते।

प्रश्न आ.

‘अयं न भक्तो’ इति प्रहेलिकायाः उत्तरं किम्?

उत्तरम् :

‘अयं न भक्तो’ इति प्रहेलिकायाः उत्तरं “लोकयानवाहकः ।

2. सन्धिविग्रहं कुरुत।

प्रश्न अ.

याचतेऽयम् = याचते +

उत्तरम् :

याचतेऽयम् – याचते + अयम्।

प्रश्न आ.

याचको वा = + वा।

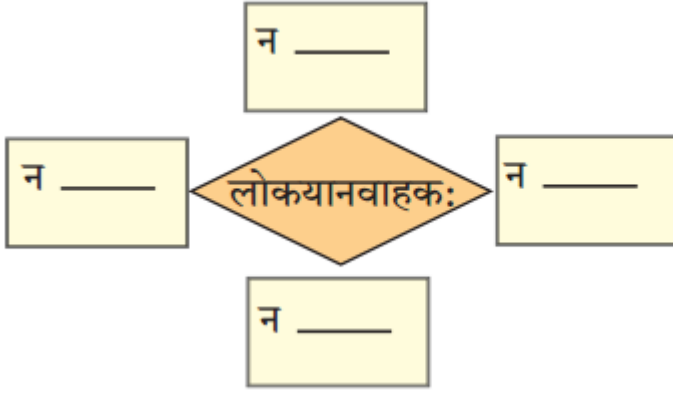
उत्तरम् :

याचको वा – याचकः + वा।

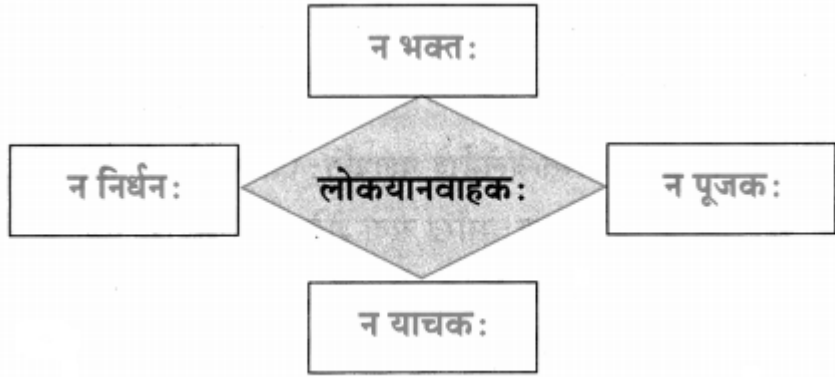
3. जालरेखाचित्रं पूस्यत ।

प्रश्न 1.

जालरेखाचित्रं पूस्यत ।

उत्तरम् :

श्लोकः 6.

1. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

प्रश्न अ.

कः शब्दं करोति?

उत्तरम् :

हेमघटः शब्दं करोति।

प्रश्न आ.

कस्याः हस्तात् सुवर्णघटः पतितः?

उत्तरम् :

युवत्याः हस्तात् सुवर्णघटः पतितः।

प्रश्न अ.

श्लोके कयोः सम्भाषणं वर्तते?

उत्तरम् :

श्लोके गिरिजासमुद्रसुतयोः सम्भाषणं वर्तते।

प्रश्न आ.

श्लोके निर्दिष्टानि सम्बोधनपदानि लिखत ।

उत्तरम् :

मुग्धे, सखि, आर्ये, कमले एतानि सम्बोधनपदानि श्लोके निर्दिष्टानि।

प्रश्न इ.

विष्णुः भिक्षुरूपेण कुत्र गच्छति ?

उत्तरम् :

विष्णुः भिक्षुरूपेण बलेः मखे अस्ति/भवति।

प्रश्न ई.

विष्णुः कुत्र शेते ?

उत्तरम् :

विष्णुः पन्नगे शेते।

2. समानार्थकं पदं लिखत ।

प्रश्न 1.

समानार्थकं पदं लिखत ।

भिक्षुः, मखः, पशुपतिः, कमला, गिरिजा

उत्तरम् :

- भिक्षुः – याचकः।
- मखः – क्रतुः, यज्ञः।
- पशुपतिः – शङ्करः, शिवः, शम्भुः, ईशः, शूली, महेश्वरः ।
- कमला – लक्ष्मीः, पद्मालया, पद्मा, श्रीः हरिप्रिया।
- गिरिजा . अपर्णा, पार्वती, दुर्गा, मृडानी, चण्डिका, अम्बिका।

3. श्लोके कानि क्रियापदानि ?

प्रश्न 1.

श्लोके कानि क्रियापदानि

उत्तरम् :

श्लोके अस्ति, शेते, मुञ्च, पातु एतानि क्रियापदानि सन्ति।

उपक्रमः

1. 'समस्यापूर्ति'-श्लोकानां सङ्ग्रहं कुरुत ।

प्रश्न अ.

मृगात् सिंहः पलायते ।

प्रश्न आ.

शतचन्द्रं नभस्तलम् ।

2. अन्योक्तिश्लोकानां सङ्ग्रहं कुरुत ।

3. कामपि अन्याम् एका प्रहेलिकां लिखत ।